

Tjänsteställe, handläggare

Område kultur och ideell sektor, Lena Adem, Petra Jansson

Datum

2022-05-01

Beteckning

Utkast kulturplan

Kulturarv

Det finns ett rikt kulturarv i hela länet från stenålderns jägare till samtida länsinvånare. Örebro läns historia har präglats av bergslag och bondebygd, stad och landsbygd, odling och industri. Det materiella kulturarvet utgörs exempelvis av fornlämningar, byggnader, landskap, föremål, foton och arkivhandlingar. Det finns också ett immateriellt kulturarv som består av minnen och berättelser.

Sektorn inom det professionella kulturarvet består av arkiv, museer, statliga kulturmiljövården genom Länsstyrelsen, kommunal kulturmiljövård och privat företagande. Vissa delar av arbetet inom området styrs av lagar som kulturmiljölagen, arkivlagen och museilagen.

Det mesta kulturarvsarbetet pågår dock ideellt inom civilsamhället. Det är framför allt hembygdsrörelsen och privata ägare som samlar, vårdar och visar kulturarvet.

Statligt kulturarvsarbete i Örebro län

Länsstyrelsen i Örebro län arbetar i enlighet med Målen för det nationella kulturmiljöarbetet² för att främja kulturmiljöer i hela länet.

Några av Länsstyrelsens uppgifter är att:

- ta beslut om tillstånd att förändra skyddade kulturmiljöer och om bidrag för att vårda dem
- fördela arkeologiska uppdrag till företag, ansvara för fornlämningar och fornfynd i länet och ge tillstånd för att använda metallsökare
- besluta om tillstånd för fastighetsägare som vill göra ändringar i ett byggnadsminne
- besluta om tillstånd för att ändra eller flytta ett kyrkligt kulturminne samt ge råd om vård- och underhållsplaner för dessa
- erbjuda stöd till hembygdsgårdar för att rusta upp byggnader och skapa mer attraktiva mötesplatser

---

² Målen för det nationella kulturmiljöarbetet innebär att arbeta för: *ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas, människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön, ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser, och en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.*

Postadress
Region Örebro län
Regionkansliet
Box 1613, 701 16 Örebro
E-post: regionen@regionorebrolan.se

Besöksadress
Eklundavägen 2, Örebro
Tel: 019-602 70 00
Fax: 019-602 70 08

- ge stöd till utveckling av natur- och kulturmiljöer, förutsatt att det finns annan offentlig medfinansiering.

Länsstyrelsen är en viktig samverkanspart för att bevara, bruka och bygga upp kunskap om kulturmiljöer i Örebro län.

Regionalt kulturarvsarbete

Örebro läns museum och ArkivCentrum Örebro län är de regionala kulturinstitutionerna. De finansieras med stöd av statliga och regionala medel inom kultursamverkansmodellen. Örebro läns museum har tjänstelokaler i Örebro. Publik verksamhet bedrivs:

- i Örebro i länsmuseumbyggnaden (från 2025)
- på Örebro slott
- i Lindesberg på Siggebohyttans bergsmansgård
- i Karlskoga på Gråbo arbetarmuseum
- genom det Mobila museet som uppsöker hela länet.

ArkivCentrum arbetar regionalt kring arkiv på alla nivåer. ArkivCentrum samverkar med Arkiv Västmanland i arkivfrågor och tillsammans har de en arkivdepå i Arboga. ArkivCentrum är också (som arbetsgivare och inlånande part från Riksarkivet) delaktig i Nora järnvägs-museums arkiv inom NJOV (läs mer under rubriken NJOV).

Region Örebro län och berörda kommuner finansierar tillsammans flera mindre arbetslivsmuseer. Dessa är Alfred Nobels museum i Karlskoga, Frövifors pappersbruksmuseum, Nora Järnvägs-museum och veteranjärnväg med Pershyttan (NJOV) och Skoindustrimuseet i Kumla. Regionen ansvarar också för stiftelsen Loka Brunns kurortsmuseum.

Före pandemin 2019 hade museerna tillsammans 43 årsarbetskrafter (42 kvinnor och 28 män) med totalt 168 479 verksamhetsbesök. Ungefär 22 procent av besökarna var barn. Arkivet hade drygt 7 årsarbetskrafter (5 kvinnor och 3 män).

Kommunalt kulturarvsarbete

Kulturmiljöer och kulturarv finns i alla kommuner, de har ett uttalat ansvar för sina kulturmiljöer. Kulturmiljöarbete är verksamheter och aktiviteter som har en betydelse för möjligheten att bevara, använda och utveckla kulturmiljön - oavsett om dessa verksamheter beskrivs som kulturmiljöarbete eller inte. Kommunernas kulturmiljöarbete kan exempelvis handla om:

- planverksamhet
- bygglovshantering
- miljötillsyn

- turism och besöksnäring
- destinationsutveckling
- exploateringsverksamhet
- förvaltning av fastigheter
- gator och parker
- miljöplanering och miljömålsarbete
- natur- och landskapsvård
- fornvård
- kulturvårdande stiftelser
- samverkan med näringsliv och lokala föreningar
- fördelning av bygdemedel och andra bidrag.

Flera kommuner äger eller är med och finansierar museum³. Det gäller till exempel de ovan nämnda arbetslivsmuseerna (se *regionalt kulturarvsarbete*). Kommunerna driver och förvaltar också museimiljöer, så som Karlslund och Wadköping i Örebro, Bergöska huset i Hallsberg och Laxå bruksmuseum och arkiv. Museimiljöerna är öppna för allmänheten att besöka och visningar genomförs regelbundet i flera av dem.

På kommunarkiven förvaras kommunala handlingar som ska bevaras för eftervärlden. Dels har medborgarna rätt till insyn, dels används arkiven för forskning och för att bevara det lokala och nationella kulturarvet. Lindesberg, Karlskoga, Kumla och Örebro kommun har arkiv som även innehåller kulturhistoriska delar.

Ideellt kulturarvsarbete och föreningsliv

Utöver de offentliga aktörerna finns det en rad ideella aktörer:

Örebro läns hembygdsförbund är en regional, ideell organisation som tillhör Sveriges hembygdsförbund⁴. Föreningen har cirka 70 lokala hembygdsföreningar med 15 000 medlemmar i länet. Hembygdsföreningarna genomför kulturarrangemang och bedriver musei- och arkivverksamhet. Region Örebro län ger stöd till Örebro läns Hembygdsförbund med föreningsmedel och via insatser av Örebro läns museum.

Örebro läns idrottshistoriska sällskap får också föreningsmedel från Region Örebro län. Sällskapet bildades år 1985 och har som mål att väcka och underhålla intresset för idrottshistoria och förena dem som delar det intresset inom Örebro län.

Lokalhistoriska sällskapet i Örebro län bildades efter Örebro universitets kurs i lokalhistoria år 1983 och förenar människor som är intresserade av lokalhistoria. Sällskapet ordnar föreläsningar, seminarier och utflykter, ofta i samarbete med

³ Definitionen museum använder vi för de museer som finns med i den nationella museistatistiken medan övriga benämns museala miljöer, kulturmiljöer.

⁴ Sveriges Hembygdsförbund är en av landets största kulturorganisationer.

universitetet och ArkivCentrum Örebro län. Sällskapet ger ut skriften Lokalhistorisk läsning för Örebro län.

Andra föreningar inom kulturarvsområdet har exempelvis fokus på släktforskning. En vanlig plats för deras verksamhet är folkbiblioteken.

Flera av länets museer och museimiljöer är också föreningsägda, exempelvis Finnstigen i Hällefors och Fotbollsmuseet i Degerfors. Kyrkomiljöer som ägs av Svenska kyrkan är en väsentlig del av kulturarvet i Sverige och representerar stora kulturhistoriska värden. Därför är de skyddade enligt kulturmiljölagen.

Folkbildningen är också en del av det ideella kulturarvsarbetet och studieförbunden genomför föreläsningar och studiecirklar. Merparten av arkivmaterialet hos ArkivCentrum berör civilsamhället. Det finns också ideellt ägda arkiv i länet, exempelvis hos Löa Byalag, Järnboås Bygdeförening och hembygdsföreningarnas arkiv.

Privat kulturarvsarbete

Företag inom exempelvis byggnadsvård och arkitektur är viktiga för länets kulturarvsarbete. Hantverkare med kunskap och känsla för kulturhistoria, fackmannamässiga ändringar och tillägg är en förutsättning för en god förvaltning av kulturarvsmiljöer. Inom fältet arkeologi finns flera företag som utför arkeologiskt fältarbete.

Flera museala miljöer/museum är privatägda, till exempel:

- Garphyttans industrimuseum
- Brevens Bruks museum
- Bruksmuseet Dylta bruk
- Närkesbergssmedjan
- Hardemo skolmuseum
- geologiska museet i Sköllersta

Det finns också privat ägda arkiv:

- Skyllberg
- Dylta
- Esplunda
- Bystad/Breven
- Ramsbergs gård
- Frötuna/Fellingsbro
- Gammelbo Ramsberg
- Åke Mossberg i Nora

Naturen i Örebro län har påverkats och formats av människan under tusentals år och är också ett kulturlandskap. Privat kulturarvsarbete är därför en insats som många hus- och markägare gör genom skötsel av sina fastigheter, mark och skog. Att röja sly i en dikeskant är ett exempel på en vardaglig kulturarvsgärning. Många enskilda personer bedriver alltså landskapsvård och medverkar till att vårda kulturlandskapet.

Föreningar och privata ägare kan söka statliga bidrag till arbetslivsmuseer och för vård och underhåll av kulturmiljöer.

Utbildning och kunskapsöverföring inom kulturarvsområdet

Örebro universitet bedriver forskning och undervisning inom historia och det är möjligt att utbilda sig till historielärare vid Örebro universitet. ArkivCentrum i Örebro län ger kurser i lokalhistoria. Det görs i samarbete med Lokalhistoriska sällskapet i Örebro län. Örebro läns museum har, i samverkan med Allan Wetterholms stiftelse, återkommande kurser i arkeologi.

Praktisk kunskapsöverföring sker med hjälp av studieförbundens studiecirkel och hembygdsföreningarnas aktiviteter. Traditioner som valborgs- och midsommarfirande upprätthålls och immateriellt kulturarv förs vidare via berättarkvällar och memoarer.

Aktörer med regionala verksamhetsmedel i Örebro län

Örebro läns museum (kultursamverkansmodellen)

Örebro läns museum är en stiftelse med Region Örebro län och Örebro Läns Hembygdsförbund som stiftare. Det är Sveriges äldsta länsmuseum från år 1856. Länsmuseet samlar, vårdar och tillgängliggör stora samlingar av konst, kulturhistoriska föremål, arkivalier och fotografier från hela länet - från stenålder till modern tid.

Samlingar och tjänstelokaler finns i första hand i museets fastighet på norr i Örebro. Länsmuseumbyggnaden i centrala Örebro är stängd sedan sommaren 2018. En omfattande renovering och uppgradering ska inledas. Renoveringen genomförs för att bland annat återskapa ursprungliga lösningar och kulturhistoriska värden och möta högre krav på säkerhet och klimat. Det görs även en mindre tillbyggnad och utveckling av det yttre entrépartiet. Länsmuseumbyggnaden återöppnas 2025, enligt nuvarande plan. Renoveringen skapar bättre förutsättningar för publikmöten och ger nya möjligheter att låna in föremål och att arrangera utställningar av världsklass.

Länsmuseet erbjuder besökare möten med konst och kulturhistoria genom egna och inlånade utställningar. Vandringsutställningar och Mobila museet turnerar till olika platser i länet. Publikmöten sker även på andra sätt genom varierad programverksamhet och tjänster som rör samlingar, kulturmiljö och slöjd. Museet

erbjuder digital tillgänglighet till delar av samlingarna via Digitalt museum och till kulturmiljöer i länet genom en app.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

ArkivCentrum Örebro län (kultursamverkansmodellen)

ArkivCentrum Örebro län är en ideell förening och en sammanslagning av Folkrorelsernas arkiv i Örebro län och Örebro läns företagsarkiv. Arkivet arbetar för att på olika sätt väcka intresse, förvalta och synliggöra länets historia. Det görs genom bland annat forskningsplatser, kulturhistoriska artiklar, föreläsningar och verksamhet för skolklasser. I arkivet förvaras cirka 6000 hyllmeter handlingar från drygt 6300 olika enskilda arkivbildare (föreningar, företag och personer).

På föreningssidan är omfattningen stor med tyngdpunkten på de klassiska folkrörelserna; frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen.

Företagsarkiven företräder de flesta branscher som exempelvis bruksarkiv, mejerier, gruvbolag och skoföretag. Handlingarna avser tiden från slutet av 1500-talet till 2000-talet. En stor samling med över 2 300 intervjuer och nedskrivna minnen finns också i samlingarna.

ArkivCentrum ansvarar för Järnvägsarkivet i Nora och samverkar med Arkiv Västmanland, bland annat genom en gemensam arkivdepå i Arboga. I depån förvarar ArkivCentrum Örebro län över 1000 hyllmeter arkiv.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

NJOV Nora järnvägmuseum och Pershyttan (regionala verksamhetsmedel)

Stiftelsen NJOV har funnits sedan år 1981. De har bland annat Nora kommun och Region Örebro län som stiftare och huvudsakliga finansiärer, vid sidan av Länsstyrelsens satsning i området. Verksamheten består av veteranjärnvägen, stationsområdet i Nora samt Pershyttans bergsmansby. Tillsammans bildar de en unik kulturmiljö. Järnvägen är ett byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen och Pershyttan är ett kulturresevat enligt Miljöbalken.

Stiftelsen är en betydelsefull fastighetsägare med ett femtiotal byggnader och anläggningar i Pershyttan. De förvaltar exempelvis hytta, gruvor, hjulhus och industrilämningar. Vid stationsområdet i Nora och längs veteranjärnvägen finns stationshus, arkiv, lokstall och verkstäder som fortfarande är i bruk. Stiftelsen äger en

tågbanan som sträcker sig drygt två mil och ett stort antal rullande enheter (lok och vagnar).

Den ideella föreningen NBVJ bedriver tågtrafiken på banan och äger delar av de rullande enheterna. Den publika museala verksamheten står för skyltning på områdena, visningar, tågtrafik och några fasta utställningsmiljöer. Järnvägsarkivet är inlånat material från Riksarkivet med ArkivCentrum i Örebro som garant.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

Sköindustrimuseet i Kumla (regionala verksamhetsmedel)

Svenska Sköindustrimuseet är en stiftelse med bland annat Kumla kommun och Region Örebro län som stiftare och huvudsakliga finansiärer. Verksamheten invigdes år 1986 och är det enda sköindustrimuseet i norra Europa som har tillverkning av skor. På museet visas utställningar om sköindustrins utveckling och det svenska skomodet från år 1890 till 1980. I museet finns också skofabriken Bengtar skor bevarad, där en nåtlerska och skomakare arbetar med tillverkning av slippers, snörskor och ökenkängor. Försäljning av de tillverkade skorna är en del av verksamheten.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

Alfred Nobels Björkborn, Nobelmuseet i Karlskoga (regionala verksamhetsmedel)

Nobelmuseet i Karlskoga är ett museum om Alfred Nobel, instiftaren av Nobelprisen. Alfred Nobel bodde, under delar av sitt liv, på Björkborns herrgård i Karlskoga och byggde bland annat ett laboratorium i närheten av herrgården. Laboratoriet finns kvar och visar (i likhet med herrgården) utställningar om Alfred Nobels liv.

Museiverksamheten startade på 1970-talet och år 1982 bildades stiftelsen Alfred Nobels Björkborn med bland annat Karlskoga kommun som stiftare. År 2013 inreddes café, reception och möteslokaler för olika evenemang. En viktig del av verksamheten är dramatiserade guidningar och visningar för olika grupper, exempelvis skolklasser.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

Frövifors pappersbruksmuseum (regionala verksamhetsmedel)

Frövifors Pappersbruksmuseum grundades år 1984 och invigdes två år senare. Museet är ett ekomuseum, vilket innebär att det finns kvar i sin ursprungsmiljö där industrin har haft stor ekonomisk betydelse för bygden. Museet anses ha en av Sveriges bäst bevarade miljö från tidigt 1900-tal och den då blomstrande pappersindustrin.

Besökarna får ta del av brukets egen historia, med en industriell kontinuitet från 1500-talets mitt och får samtidigt inblick i en av de branscher som lade grunden för det svenska välståndet. Museet har fasta utställningar om brukets historia och förpackningshistoriska utställningar. De visar också regelbundet tillfälliga utställningar, även konstutställningar med koppling till papper.

Museet har särskild programverksamhet riktad till barn och genomför regelbundet visningar och utställningar. Museet har en museibutik och ett café. De arrangerar även olika typer av programaktiviteter.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

Loka Brunns kurortsmuseum (regionala verksamhetsmedel)

Loka Brunns kurortsmuseum har varit ett museum hos Loka Brunn sedan 1970-talet. Museet skänktes av Hans kungliga majestät till dåvarande Örebro läns landsting. År 2007 såldes Loka Brunn av Örebro läns landsting till Spendrups. Då beslutade Kammarkollegiet att "Stiftelsen Kungliga Gyttjebad och Brunnsanstalten Loka" skulle ha som ändamål att förvalta Sveriges kurortsmuseum med Region Örebro län som stiftare. Stiftelsens uppdrag är att förvalta och äga inventarier på Loka Brunn och driva kurortsmuseet, med möjlighet att nyttja fem byggnader på området under 50 år.

Visningar av kurortsmuseet genomförs av Loka Brunns spaanläggning och museidelen är öppen för allmänheten sommartid.

Se mer om verksamheten här [Länka till deras egen webb](#)

Se det regionala uppdraget här [Länka till vår webb](#)

Kulturvanor – Kulturarv

SOM-institutets nationella kulturvaneundersökning⁵ 2019⁶ visar att 55 procent av befolkningen gick på museum, 63 procent besökte en historisk sevärdhet/byggnad och 44 procent besökte ett fornminne. Det var vanligare att personer i storstäder besöker

⁵ SOM-institutets kulturvaneundersökningar har genomförts årligen sedan 1986. År 2019 var det drygt 10 000 personer som besvarade enkäten.

⁶ Före pandemin

museum än personer på landsbygden. Personer med låg utbildning, låg inkomst och personer från arbetarhem besökte museum i lägre grad.